Daxili bazarın qorunması: dünya təcrübəsi

(əvvəli 6-cı sayımızda)

Avropa Birliyi (AB)

AB-də genetik cəhətdən dəyişdirilmiş qarğıdalı və kalışın satışına qoyulmuş qadağa ABŞ ixracatçılarına daha çox zərbə endirir. İspaniya və Portuqaliyada onların AB-yə daxil olması ilə əlaqədar olaraq ABŞ-a dəyəcək zərəri örtmək üçün bağlanmış müqaviləyə əsasən müəyyənləşdirilmiş kvota çərçivəsində bu növ kənd təsərrüfatı məhsullarına qarşı aşağı salınmış tariflər fəaliyyət göstərir. Lakin bu məhsulların ABŞ-dan İspaniya və Portuqaliyaya ixracına çoxlu maneələr var. Bu, yeni texnologiyalar əsasında hazırlanmış məhsulların bazara buraxılması sahəsindəki tənzimləmə sisteminin təkmil olmamasının nəticəsidir. Həmçinin, ABŞ-dan müxtəlif dezinfeksiya edilmiş mallar əsasında emal olunmuş toyuq, ət və ət məhsullarının ixracı da çətindir.

Bir çox sanitar, ekoloji və təhlükəsizlik tələbləri də ixracatçılara problemlər yaradır. Belə ki, AB tərkibində məsaməli ensefalit daşıyıcıları olan ət məhsullarının istehsalı və bazara buraxılışı ilə əlaqədar olaraq Avropa istehsalçılarına qarşı tələblərini artırıblar ki, bu da bilavasitə üçüncü ölkələrin istehsalçılarına zərbə vurur. Bundan əlavə, AB coğrafi baxımdan hansı məhsulların onun daxili tələblərinə cavab verdiyini seçmək hüququnu özündə saxlayır. AB-də elektrik malları və avadanlıqlarının tərkibində qurğuşun, kadmium və s.-nin olmasını qadağan edən direktiv qəbul olunub. Bir çox ölkələrdə (Finlandiya, İsveç) tərkibində ozon qatının deşilməsinə gətirib çıxaran maddələr olan soyuducuların ixracına qadağa qoyulub ki, bu da ABŞ ixracatçılarına mənfi təsir edir.

Bir çox hallarda AB-nin sərt addımları elmi, tibbi və ekoloji baxımdan əsaslandırılır və rəqiblərin daxili bazardan sıxışdırılması təəssüratı yaradır. Məsələn, yeni qaydaya görə, üçqat superfosfat gübrəsinin suda həll olması 93% olmalıdır. Bunun üçün heç bir elmi əsas olmasa da, bu tələbə əməl etmədən gübrəni markalamaq və AB bazarlarında satmaq olmaz. Formal olaraq daha az həll olma dərəcəsi ilə də gübrələri satmaq olardı. Lakin onların satışı və qiyməti aşağı olduğundan bu, diskriminasiya effekti yaradır.

Elektrik malları və avadanlıqları tərəfindən buraxılan kiçik tezlikli şüalanmalara qarşı məhdudiyyətlərin tətbiqinin heç bir elmi əsası yoxdur. Belə məhdudiyyətlər üçüncü ölkələri AB-yə ixrac olunan mallarına yenidən baxmağa məcbur edir ki, bu da milyardlarla dollara başa gəlir. Yaxın dövrlərdə elektromaqnit sahələri tərəfindən yaradılan şüalanmaya qarşı standartlar baxımından da sərt tədbirlər görüləcək. Milli istehsalçıların artıq bu tələblərə əməl etdiyini nəzərə alsaq, onda aydın olur ki, ilk dövrlərdə bu daxili bazarın qorunmasına xidmət edəcəkdir.

İstehsal olunmuş malın texnologiyasına standartların və tələblərin tətbiqi üçüncü ölkələrə qarşı diskriminasiya yaradır. Belə diskriminasiya xüsusən yeyinti sənayesində daha çox yayılıb. Şərab bazarı buna əyani misaldır. Şərab idxalı və satışı onun AB-dəki təcrübəyə uyğun olaraq istehsalını tələb edir. Ona görə də AB-də xarici şərabların idxalı və satışı müvəqqəti istisnalar şəraitində ola bilər. Müstəsna hallarda belə müvəqqəti istisnalar ABŞ-a öz şərabını AB-də satmağa imkan verir.

AB-də televiziya, telekommunikasiya, poçt və hüquqi xidmətlər sahəsində mövcud olan maneələr üçüncü ölkələrdə, xüsusən ABŞ-da ciddi narahatlıq doğurur:

Televiziya (televerilişlər). 1989-cu ildə AB-də televiziya efirində vaxtın böyük hissəsinin Avropa proqramları tərəfindən alınması haqqında direktiv qəbul edilmişdir. 1993-cü ildə bütün AB ölkələri bu direktivi qanunverici aktların tərkibinə daxil edərək üçüncü ölkələrə zərbə endirmiş oldular. Bundan əlavə, AB-nin bir çox ölkələrində teleproqramlarla maneəsiz mübadiləyə qadağa qoyan qanunlar fəaliyyət göstərir. Fransada efir vaxtının 60%-də Avropa verilişləri göstərilməli, fransız verilişlərinə isə 40% yer ayrılmalıdır. Bu, təkcə ümumi deyil, praym-tayma da aid edilir və ABŞ-a daha çox zərbə vurur. Avropa verilişlərinin verilməsinə qarşı kvotaların tətbiqinə İtaliya və İspaniyada da rast gəlmək olar. Həmçinin, onların kinoteatrlarda Avropa filmlərinin göstərilməsinə də kvotalar tətbiq olunur.

Telekommunikasiya xidmətləri. Bu bazarın liberallaşdırılmasına 80-ci illərin sonlarından başlanılıb. ÜTT çərçivəsində əldə olunmuş razılaşmaya əsasən, AB-nin bütün ölkələri bu sahədə bazarın açıqlığına xidmət etməli və üçüncü ölkə operatorları üçün milli rejim tətbiq etməli idilər. 2000-ci ilin iyulunda AB telekommunikasiya xidmətləri sahəsində ümumi rəqabət prinsiplərini bərqərar etmək məqsədilə yeni tənzimləmə metodlarının işlənib hazırlanmasını təklif edib. Buna baxmayaraq, AB çərçivəsində liberallaşdırma və ümumiləşdirmə çox qeyri-bərabər gedir.

Bu sahədə əsas problem milli kanallardan birgə istifadədir. Bir çox ölkələrdə əvvəlki kimi milli inhisarlara üstünlük verilir. Bundan əlavə, üçüncü ölkələr üçün lisenziyalaşdırma prosesinin çətin və çox vaxt aparması, icarə kanallarının gec təqdim olunması, rabitə xidmətlərində tarif limitlərinin və qoşulma sistemində diskriminasiya hallarının mövcudluğu da maneələrin yaradılmasına səbəb olur. AB-nin bir çox ölkələrində üçüncü ölkələrin şirkətləri milli inhisarlar tərəfindən sıxışdırılır. Fransada France Telecom üçüncü ölkələrin lisenziya almamış şirkətləri ilə şəbəkəyə qoşulma barədə hər hansı müqavilə bağlamaqdan imtina edir. Onların lisenziya alması üçün təqdim olunacaq ərizədə biznes-planın tərtib olunması haqqında informasiya da olmalıdır. Almaniyada lisenziya alışı bir çox AB ölkələrindən baha başa gəlir ki, bu da daxili bazarın səmərəli qorunmasına xidmət edir. Deutsche Telecom səmərəli surətdə müxtəlif məhdudiyyətlər təcrübəsindən istifadə edir.

Poçt xidməti. AB-də mövcud olan bir çox poçt inhisarları daxili bazara girişi çətinləşdirir və rəqabət üçün qeyri-bərabər şərait yaradır. Avropa komissiyası tərəfindən irəli sürülmüş inhisarların əlində olan bir çox xidmətlərin məhdudlaşdırılması təklifi müxalifət tərəfindən güclü tənqid olunmuşdur.

Hüquqi xidmətlər. Avstriyada xarici və beynəlxalq hüquq sahəsində konsultativ xidmətləri yalnız Avstriya Hüquqşünaslar Assosiasiyasına daxil olan hüquqşünaslar göstərə bilərlər. Bu assosiasiya yalnız Avstriya vətəndaşları daxil ola bilərlər. Danimarkada yerli hüquqşünaslar assosiasiyasına daxil olmayan xarici hüquqşünaslar xarici müştərilərə beynəlxalq hüquq sahəsində məsləhətlər verə bilməzlər. Bundan əlavə, xarici firma tərəfindən öz adından istifadə etmə, reklam və Danimarka hüquqşünaslar birliyinə daxil olma sahəsində məhdudiyyətlər mövcuddur. Fransada üçüncü ölkələrin firmalarına öz ölkələrində tanınan ad altında firma açmaq, yerli hüquqşünaslarla birgə müəssisə yaratmağa icazə verilmir. Belə hal İtaliyada da mövcuddur. Bundan əlavə, müştərilərini məhkəmədə yalnız İtaliya Hüquqşünaslar Assosiasiyasının üzvü olan ölkələr (xüsusi halda AB ölkələrinin hüquqşünasları) təmsil edə bilərlər. Oxşar hallar mühasibat və auditor xidmətləri sahəsində də mövcuddur.

1986-2011-ci illərdə kənd təsərrüfatı istehsalçılarının dəstəklənməsi, ümumi gəlirlərdən %-lə

Ölkələr	İllər							
	1986	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Avstraliya	13,0	3,6	4,5	5,1	4,4	3,1	2,6	3,0
Kanada	37,4	21,3	20,9	16,5	13,3	17,4	16,7	14,2
Çili	m/y	5,0	4,2	3,7	3,4	5,5	3,4	3,5
İslandiya	75,6	66,9	64,5	55,5	52,4	51,3	47,1	43,7
Yaponiya	65,1	53,8	51,6	46,7	48,3	49,0	53,3	51,6
Cənubi Koreya	64,5	59,7	58,6	57,4	45,5	50,9	44,8	53,3
Meksika	3,6	12,9	13,2	13,0	12,0	13,8	11,9	11,6
Yeni Zelandiya	19,7	1,3	0,9	0,7	0,6	0,4	0,5	0,8
Norveç	69,6	66,8	64,1	54,6	59,4	61,2	60,8	57,7
İsveçrə	74,5	66,1	65,3	48,8	56,0	60,3	53,5	54,4
Türkiyə	17,3	33,2	33,4	26,2	26,3	28,4	25,5	20,2
ABŞ	24,1	15,3	11,2	10,0	8,8	10,6	7,7	7,7
AB	38,6	30,4	29,0	23,5	22,0	23,3	19,8	17,5

Bir çox hallarda avropalılar daxili bazarın qorunması sahəsindəki addımlarını AB-nin iri tərəf müqabilləri, xüsusən ABŞ-ın hərəkətlərinə cavab reaksiyası kimi qələmə verirlər. 2001-ci ilin iyulunda hazırlanan Avropa komissiyasının 17-ci illik hesabatı ABŞ-da AB ixracatçılarının qarşılaşdığı problemlərin təhlilinə həsr olunmuşdu. Hesabat AB-nin ümumi siyasət konteksti çərçivəsində hazırlanmışdı.

Avropa Komissiyası tərəfindən amerikalılara qarşı çoxlu iradlar vardır. Avropalıların nöqteyi-nəzərincə AB ilə ABŞ arasındakı ticarət münasibətlərindəki ziddiyyətlər onların qanunvericiliyindəki eksterritoriallıqla bağlıdır: onların ticarət qanunvericiliyində ayrı-ayrı ölkələr və şirkətlərə qarşı birtərəfli tədbirlərin görülməsi (ticarət qanunvericiliyindəki norma); ABŞ-da kənd təsərrüfatı, yüngül sənaye, zərgərlik məmulatları, dəri və şüşə məmulatları, yük maşınları, avtovaqonlar və digər mallara münasibətdə idxal rüsumlarının mövcudluğu; ABŞ-da gömrük sisteminin mürəkkəbliyi bir çox hallarda malların AB-nin istehsalı kimi tanınmasına imkan vermir; ABŞ qanunvericiliyində «milli maraqlar» anlayışının aydın açıqlanmaması bir çox hallarda proteksionist tədbirlərdən istifadə olunmasına səbəb olur.

Bundan əlavə, ABŞ federal standartları Avropa istehsalçılarının bilavasitə maraqlarına toxunur. Onlar beynəlxalq norma və standartlardan fərqlənir və Avropa standartları ilə hazırlanmış malların ABŞ bazarlarına daxil olmasına maneəçilik törədir. Əczaçılıq şirkətləri tərəfindən dərmanların satışı üçün ərzaq və tibb məhsullarının keyfiyyətinə nəzarət idarəsindən razılığın alınması illərlə çəkir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının konkret sanitar normalara əməl etməsi, avropalıların fikrincə, əsassızdır. ABŞ-da fəaliyyət göstərən patent sistemi dünyada qəbul olunmuş ümumi praktikadan fərqlənir. Həmçinin, ABŞ-da dövlət sifarişlərinin paylanması sistemi də AB-də narahatlıq doğurur.

Beləliklə, AB ilə üçüncü ölkələr arasındakı ticarət münasibətləri ziddiyyətlidir və tez-tez bir-birlərini qarşılıqlı surətdə proteksionizm tətbiq etməkdə ittiham edirlər.

Mansur Mədətov,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

> Daxili bazarımızı qorumaq üçün əlavə tədbirlər görülməlidir və burada çox çevik siyasət aparılmalıdır. Biz vaxt itirməməliyik. Bu məsələlər çox operativ şəkildə həll edilməlidir. Görəndə ki, biz hansısa məhsulla özümüzü tam 100 faiz təmin edirik, dərhal o məhsula rüsum qalxmalıdır. Nəinki bu sahədə, bütün sahələrdə çox operativ, çevik siyasət aparılmalıdır.
>
> **İlham Əliyev**